

Summary

Kornienko I. V. Theoretical and Methodological Grounds of Legal Hermeneutics in works of Ye. V. Vaskovsky.

The article examines the theoretical and methodological foundations of law hermeneutics in scientific works of representative of the national legal science E. V. Vaskovsky.

There were identified some elements of law hermeneutics as a process of understanding the interpretation and application of legal norms.

Keywords: legal hermeneutics, theoretical and methodological framework, the interpretation of law, the ideological views of E. V. Vaskovsky

УДК 340.15(477).«10/18»:347.956.001.71

В. О. Павелко

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО СЕРЕДИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження. Дослідження історії виникнення та розвитку інституту апеляції в нашій державі має вагоме значення для визначення сутності апеляції, її характерних рис та місця в системі структури цивільного процесу України, і відповідно розробки ефективної процедури перегляду судових рішень в порядку апеляційного провадження. Однією з основних засад здійснення судочинства в Україні є забезпечення винесення судами законних й обґрунтованих рішень по справах, які ними розглядаються (ст. 129 Конституції України). Тому детальне забезпечення всіх умов для здійснення перевірки законності рішень судів, врегулювання порядку перегляду судових рішень, набуває на сьогоднішній день виключного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доосліджувана проблематика висвітлюється в працях таких сучасних представників суспільних наук, як: Е. А. Борисова [1], М. Кобилицький [2], С. Кудін [3], П. Ф. Щербина [5].

Метою даної статті є дослідження розвитку інституту судової апеляції на українських землях від Київської Русі до початку ХІХ століття, порядку оскарження судових рішень за Статутом цивільного судочинства 1864 року, а також з'ясування особливостей апеляції та формування на цій основі рекомендації та пропозиції щодо використання позитивного досвіду того часу для удосконалення діяльності судів в теперішній час.

За часів Київської Русі судових установ як державних органів не існувало, а судовий процес носив загальний характер. Суди були народними і здійснювали правосуддя у відповідності із звичаєвим правом. В цей період судова система мала лише одну інстанцію, а інституту апеляції не було [1, с. 22].

В період Литовсько-Руської держави до кінця ХІV століття (1386 р.) на землях, які знаходились під владою Великого князівства Литовського (Східна

Волинь, Київщина, Чернігово-Сіверщина, Поділля) суд був подібний до суду Київської Русі, носив загальний характер.

У Галичині, що із другої половини XIV ст. перебувала у складі Королівства Польського, апеляційне оскарження судових рішень здійснювалося до вічових судів, які були вищими апеляційними установами. Вони збиралися тричі на рік під проводом воеводи.

З XV ст. апеляція здійснювалася до короля і з цього часу починається занепад вічових судів. Із судів західноукраїнських міст апеляції направлялися до суду м. Львова, а звідти — до комісарського суду м. Кракова. Згодом апелювання на рішення магістратських судів здійснювалося до королівського суду.

У Великому князівстві Литовському Жалуваною грамотою 1457 року та Судебником Казимира 1468 року було узаконено і врегульовано компетенцію панських судів. Згідно з вищевказаними актами пан-шляхтич мав право одноособово вершити суд над селянами.

Прийняття Литовських статутів було значним кроком в розвитку інституту апеляційного оскарження рішень суду. Обов'язковий інстанційний порядок розгляду справ судами був запроваджений з прийняттям I Статуту 1529 року (арт. 2, розділ VI). Статут 1529 року містив норми Руської правди і українського звичаєвого права.

Статут 1566 року містив польські нормативні акти і норми німецького права («Саксонське зеркало», «Порядок прав міських»). Саме з них була запозичена думка в українське право щодо інституту апеляції, адже німецькому праву уже був відомий інститут оскарження до вищестоящего суду судових рішень, що не вступили в законну силу [7, с. 204].

Спочатку скарга виносилась не тільки проти суду (судді), а й проти інших доказів, присяги свідків тощо. Скарга на суддю спочатку була єдиним способом оскарження рішення суду. Вона виносилась після видачі остаточного рішення до вищестоящего суду і підтверджувалась наданням закладу, який слугував компенсацією судді, якого звинуватили неправомірно. З часом скарга на суддів змінюється на апеляцію. Апеляцію до вищих судів можна було вносити на рішення нижчих усіх судів. Суд повинен був розглянути таку скаргу й винести рішення, що підтверджувало або відхиляло правомірність цієї скарги.

Судебник 1497 року чітко визначив порядок оскарження судових рішень. Він регулював порядок подачі скарг на рішення суду і порядок перегляду справ по даних скаргах судами вищестоящої інстанції (пересуд) і відміни неправильного рішення. Кожна сторона наділялась правом на перегляд справи у вищестоящій інстанції, якщо вона ставила під сумнів протокол судового засідання і рішення суду. Тобто передбачалось оскарження не дій судді, а саме рішення суду. При зверненні до суду сплачувалось мито, розмір якого залежав від рівня інстанції.

Судебник 1550 року передбачав перегляд неправильного рішення і відповідальність суддів за його винесення. Також було впроваджено положення про те, що не можна було оскаржити судові рішення у зв'язку зі змінами законодавства (ст. 97).

Прогресивною була норма Судебника 1550 року, що виключала обмеження щодо перегляду рішень по певних категоріях справ, тим самим розширюючи коло справ, рішення по яких може бути оскаржено (ст. 51).

Після створення Речі Посполитої (укладання Люблінської унії 1569 року) під владою корони опинились майже всі українські землі. На них було запроваджено польський судоустрій, який характеризувався багатоманітністю судових органів, крім земських, гродських (замкових) і підкоморних судів, а в містах з магдебурзьким правом — міські суди, магістрати і ратуші, цехові суди. Скарги на рішення і вироки цих судів на території українських земель розглядав суд Великого князя [3, с. 15]. Литовським статутом 1566 року були встановлені правила для подання апеляції та переносу справи на суд господаря.

Луцький трибунал, створений 1579 року, діяв як вища апеляційна інстанція для Брацлавського, Волинського, Київського, Подільського, Руського та Чернігівського воєводств.

На рішення міських судів, які здійснювали судочинство за магдебурзьким правом, апеляція подавалась у Львівський суд (Привілеї 144 року). При подачі апеляції необхідно було сплатити мито (16 злотих). Апеляційним судом третьої інстанції був «Німецький суд Краківського замку», після якого рішення можна було оскаржити до Королівського суду [2, с. 109]. Після ліквідації Луцького трибуналу з 1590 року апеляції став розглядати загальний Люблінський трибунал.

Можна зробити висновок, що судова система часів Литовсько-Руської держави і польського панування на українських землях в XIV — XVII ст. цілком сформувався інститут апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції.

У період Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.) було знищено судову систему Речі Посполитої, яка була становою. Так звані статутні суди, що склалися із земельних, гродських та підкоморських судів, були ліквідовані і введено систему козацьких судів, які склалися із сільських судів отаманів, сотенних та полкових судів, Генерального військового суду. Вищою інстанцією був Генеральний військовий суд, який проіснував до 1763 року.

Подальший розвиток апеляційне провадження знайшло у визначній пам'ятці українського права проекті кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). Основні засади апеляційного судочинства були врегульовані нормами литовських статутів (особливо Статутом 1588 року).

В «Правах, за якими судиться малоросійський народ» були закріплені не тільки поняття апеляції, але й досить детально врегульована процедура апеляційного оскарження судових рішень (в статутах 35, 36 глави 8). Визначено порядок подачі та прийому апеляційної скарги, апеляційний строк на оскарження судового рішення. На рішення сотенного суду можна було подати скаргу на протязі 17 днів до полкового суду. На рішення полкового суду потрібно було подати скаргу на протязі 6 днів до Генерального суду. На рішення Генерального суду потрібно подавати апеляційну скаргу на протязі 7 днів до Генеральної військової колегії.

Заборона перешкоджати суду I інстанції у поданні обґрунтованої скарги тягла до скасування рішення, сплати штрафу та відшкодування завданої шкоди стороні, що постраждала. Подання апеляції зупиняло виконання рішення.

Розвиток і удосконалення апеляційного провадження протягом XVII–XVIII століть відбувається на Лівобережній і Правобережній Україні. Під час національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у 1648–1657 рр. польська судова система була скасована і створювалась нова система, яка складалась з генерального суду, полкових, сотенних і сільських судів. Апеляція могла подаватись у разі незгоди з постановою, про майбутню апеляцію повідомлялось одразу у судовому засіданні або протягом десяти днів після винесення рішення.

Підставами апеляції було порушення процесуальних норм під час здійснення судочинства, необґрунтованість рішення. У разі подання апеляції виконання рішення припинялось на час розгляду справи у суді вищої інстанції. Апеляційна інстанція розглядала справу, підтверджувала раніше винесене рішення, або скасовувала його [3, с. 15].

Для сільських суддів апеляційною інстанцією були сотенні суди, рішення яких можна було оскаржити до полкових судів. Генеральний суд діяв як суд першої інстанції у справах особливої важливості, а пізніше — вища апеляційна інстанція (з початку XVIII ст. рішення Генерального суду можна було оскаржити до Генеральної військової канцелярії).

В 1760–1763 рр. гетьман К. Розумовський провів судову реформу, яка полягала в реорганізації судових установ на зразок системи, передбаченої Литовськими статутами (Універсалом 19 листопада 1763 року було встановлено земські, підкоморні і гродські суди). Замість сотенних та полкових судів було введено нові суди. Українські землі було поділено на 20 повітів, у кожному повіті створювався земський суд з цивільних справ, підкоморський суд з земельних справ та гродський суд, який розглядав кримінальні справи та існував у кожному полковому місті. Суддів обирала місцева старшина.

Генеральний військовий суд став найвищим судовим органом і апеляційною інстанцією. Процедура апеляційного провадження майже не зазнала змін, але було спрощено порядок подачі та розгляду апеляції за рахунок зменшення судових інстанцій, що прискорило апеляційне провадження і сприяло зменшенню судової тяганини. Отже, судова реформа 1760 р. поновлювала в Україні стару статутну систему судів та відокремлювала судову владу від адміністрації [5, с. 48].

У Правобережній Україні продовжувала існувати судова система Речі Посполитої. Вищим становим (апеляційним) судом був коронний трибунал. З 1764 р. судовими справами України займався Люблінський трибунал. У 1792 р. земські, гродські й підкоморські суди було замінено земськими судами. Міські суди реорганізовано у 1791 р. з підпорядкуванням асесорському суду як суду апеляційному.

З 1775 року в Слобідсько-Українській, Херсонській, Катеринославській, Таврійській губерніях діяла судова система Росії. У 1831 р. магдебурзьке право

у всіх містах Лівобережжя було скасовано, а у Києві — в 1835 році. Чинність третього Литовського статуту було скасовано у 1842 р. [10, с. 465].

У 1864 р. було проведено судову реформу, яка відображена в чотирьох законодавчих актах, прийнятих 20 листопада 1864 р. (серед яких Статут цивільного судочинства), значно змінила судову систему, упорядкувавши її і установивши принцип двох інстанцій, що означало можливість розгляду справи по суті тільки у двох інстанціях. Апеляційні суди були другою інстанцією, а саме для світських судів були мирові з'їзди, для окружних судів — Судові палати. Рішення судів другої інстанції були остаточними і підлягали негайному виконанню [6, с. 174].

Апеляційний суд відповідно до розділу 2 глави 1 відділу 1 Статуту цивільного судочинства діяв за принципом повної апеляції, тобто здійснював розгляд справи по суті так само, як і суд першої інстанції. Сторони могли подавати апеляційну скаргу на всі рішення окружного суду (ст. 743), але тільки до того суду, який постановив рішення (ст. 744) [8, с. 86].

В апеляційній скарзі має бути вказано, чи на все рішення подається скарга, чи на деякі його частини; якими обставинами справи і законами спростовується правильність рішення; в чому полягає зміст клопотання [9, с. 75].

Рішення могло бути оскаржено на протязі чотирьох місяців (по справах скороченого провадження — одного місяця) з дня проголошення даного рішення (ст. 748). Строк починає відраховуватися з дня проголошення рішення (ст. 749). Норми статуту закріплювали обов'язкове надсилання копії відповідачу по апеляційній скарзі для надання ним пояснень.

Детально врегульовувався порядок апеляційного провадження справи в суді апеляційної інстанції. Сторони могли подавати нові докази, просити про допит нових свідків, посилалися на нові факти, але не мали права висувати нові вимоги, не пред'явлені в суді першої інстанції (ст. 747).

Апеляційний суд повинен був вирішити справу, не повертаючи її в суд першої інстанції до нового розгляду и в межах апеляційної скарги не виходячи за її доводи (ст. 772). Це визначало правову волю учасників справи і невтручання нікого, в тому числі суду, у приватноправові відносини. Слід також відмітити, що апеляційну скаргу могли повернути, а також залишити без руху (ст.ст. 755, 756).

Проаналізувавши історичний шлях розвитку інституту апеляції на українських землях від Київської Русі до середини XIX століття, можна зробити висновок, що інститут апеляції та інстанційність розгляду справ є не новим для вітчизняного процесуального права. Оскарження судових рішень виникло з моменту існування на українських теренах перших правових актів (приблизно XI ст.). Подальший розвиток інституту апеляції відбувався в процесі історичного розвитку права на українських землях (Права, за якими судиться Малоросійський народ). Далі йде період розповсюдження на українських землях норм російського права (Статут цивільного судочинства 1864 року, Судові статuti 1864 року).

Оскарження судових рішень в XIX ст. докорінно змінило судовий лад в порівнянні з XVIII ст., оскільки в результаті проведених перетворень у Росій-

ській державі склалась чітка інстанційна судова система (суди першої інстанції, апеляційні суди та Касаційний суд). Статут цивільного судочинства 1864 року окремо закріпив інститут апеляційного оскарження судових рішень.

Слід виділити, що окремі положення апеляційного провадження за Статутом цивільного судочинства 1864 р. простежуються і в сучасному цивільному процесі України, наприклад порядок звернення з апеляційною скаргою, встановлені строки на апеляційне оскарження, межі перегляду судом апеляційної інстанції, сплату судового збору за подання апеляції, надсилання копії скарги іншій стороні. Отже, апеляційне оскарження судових рішень на території українських земель існувало до остаточного встановлення Радянської влади і було знову відновлене на підставі Конституції України 1996 року.

Література

1. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе. — 2-е изд. исправл. и доп. — М.: Городец, 2000. — 22 с.
2. Кобилицький М. Суд у місті Львові з магдебурзьким правом // Право України. — 2001. — № 10. — С. 109–111.
3. Кудін С. Судочинство Гетьманщини // Закон і бізнес. — 2000. — № 9. — С. 15–17.
4. Кудін С. Судочинство Литовсько-Руської держави // Закон і бізнес. — 2000. — № 3. — С. 15–19.
5. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. — Л.: Вища школа, 1974. — С. 48–52.
6. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — 1867. — Т. 5. — С. 174–176.
7. Саксонское зеркало. Памятник права: комментарии, исследования / отв. ред. В. М. Корещук. — М.: Наука, 1985. — ЗПП 12. — п. 4.
8. Судебные уставы 20 ноября 1864 года. — СПб. — 1867. — С. 86–88.
9. Учреждение судебных установлений / Российское законодательство X — XX веков: В 9-ти томах. — М., 1984. — Т. 8. — С. 75–83.
10. Учреждение судебных установлений // Судеб. Уставы с изложением рассуждений, на коих они основаны: 20 нояб. 1864 г. — 2-е доп. изд. — СПб.: Изд-во Гос. Канц., 1867. — Ч. 3. — 567 с.

Анотація

Павелко В. О. Еволюція інституту апеляційного судочинства на українських землях від Київської Русі до середини XIX століття. — Стаття.

У статті досліджується розвиток інституту судової апеляції на українських землях від Київської Русі до початку XIX століття, порядку оскарження судових рішень за Статутом цивільного судочинства 1864 року, а також з'ясовуються особливості апеляції та формуються на цій основі рекомендації та пропозиції щодо використання позитивного досвіду того часу для удосконалення діяльності судів в теперішній час.

Ключові слова: апеляція, оскарження судових рішень, судова реформа 1864 року, судові статути 1864 року, Статут цивільного судочинства 1864 року.

Аннотация

Павелко В. А. Эволюция института апелляционного судопроизводства на украинских землях от Киевской Руси до середины XIX века. — Статья.

В статье исследуется развитие института судебной апелляции на украинских землях от Киевской Руси до начала XIX века, порядка обжалования судебных решений по Уставу гражданского судопроизводства 1864 года, а также выясняются особенности апелляции и формируются на этой основе рекомендации и предложения по использованию положительного опыта того времени для совершенствования деятельности судов в настоящее время.

Ключевые слова: апелляция, обжалование судебных решений, судебная реформа 1864 года, судебные уставы 1864 года, Устав гражданского судопроизводства 1864 года.

Summary

Pavelko V. O. Evolution of the Institute of appeal proceedings in the Ukrainian lands from Kievan Rus to the mid-nineteenth century. — Article.

The article investigates the development of the institution of judicial appeal to the Ukrainian lands of Kievan Rus to the beginning of the XIX century, the order of appeal against court decisions under the Charter of Civil Procedure, 1864, and clarified particular appeal and this formed the basis of recommendations and suggestions on the use of the positive experience of that time to improve of the courts at present.

Keywords: appeal, appeal court decisions, judicial reform in 1864, court statutes in 1864, the Charter of Civil Procedure 1864.

УДК 347.963(470).«1864».001.73

О. М. Павлюк

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРАТУРИ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 р. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Постановка проблеми. Для вдосконалення організації та діяльності прокуратури в Україні дослідники все частіше звертаються до досвіду минулого, зокрема й до вивчення історії органів прокуратури, які функціонували в українських губерніях Російської імперії в XIX ст., тому актуальність цієї теми значна для сьогоденної України. Система органів прокуратури — один з таких інститутів держави, який, як і інші, потребує вдосконалення, але для того необхідні теоретичні та історико-правові знання.

Сучасна демократична держава не може існувати без ефективної системи органів прокуратури. Її діяльність у остаточному рахунку має бути підпорядкована меті забезпечення фундаментальних прав і свобод людини, що є сенсом діяльності держави. Першочерговим завданням прокуратури залишається й забезпечення належного рівня правопорядку, зміцнення законності в суспільстві, стримування злочинності в економічній та інших сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, на які спирається автор. Окремі питання прокурорських органів розглядали в деяких працях з історії судової реформи 1864 р. в Росії, зокре-